

בימים ההם – בזמן הזה

בפרשת 'שלח' נפרשות בפנינו שאלות העם והארץ, למן המרגלים ועד למעפילים ההרפתקנים. על כך ייאמר: בימים ההם – בזמן הזה; עידן עידן והמרגלים שלו. אך נחזור לימים ההם. פרשתנו מתארת את מסע המרגלים לכנען על מנת לאסוף מודיעין, מידע על הארץ "הטובה הוא אם רעה", על העם "החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב", ועל "הערים אשר הוא יושב בהן". בחזרתם מביאים המרגלים שני דו"חות. דעת המיעוט, של יהושע וכלב, חיובית: "עלה נעלה... כי יכול נוכל לה". דעת הרוב נחרצת בפסימיות שלה. "זבת חלב ודבש" היא הארץ, אך "לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו".

במה חטאו המרגלים? הלוא הייתה זאת התרשמותם הכנה? בקונצנזוס כללי סוברים המפרשים, שחטאו בהתעלמותם מהבטחתו של הקב"ה. אלא שמצאנו בתלמוד קול נוסף, המתבטא באמצעות אחת ממידות הלימוד החז"לי, ההיקש, ההד ההדדי הקיים בין ביטויים. "ויילכו ויבאו... וישיבו אתם דבר", כך מסכמת התורה את המסע. רבי יוחנן בשמו של רבי שמעון בר יוחאי דורש פסוק זה (סוטה לה ע"א): "ויילכו ויבאו... מקיש הליכה לביאה. מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה". מובע כאן רעיון חשוב. כשהתורה מציגה את המרגלים היא מוסיפה: "כלם אנשים", דהיינו חשובים ומומחים מוכשרים. אלא שאף חוות דעתם של מומחים, הניתנת לכאורה בעקבות בדיקה קפדנית של המציאות, עלולה להיגלות כמוטית על ידי דעות מוקדמות או קדומות, ש"אנשים" מביאים אתם. ה-"ויילכו" מעוות את ה-"ויבאו". האובייקטיביות עלולה להיפגם על ידי אידיאולוגיה גלויה או נסתרת, קל וחומר על ידי אידיאולוגיה בלתי מודעת, מכאן חובת ה"חשדנות", הזהירות בפני הערכות המומחים, האקדמאים והפרופסיונלים, וזאת בכל תחומי החיים, מפוליטיקה ועד למדע, מכלכלה ועד לצבא, ועד בכלל.

בתחילת הפרשה מפרטת התורה את שמות המרגלים. על כך מעיר רבי יצחק, גם הוא כרבו רבי יוחנן, פטריוט ארץ-ישראלי מושבע (סוטה לד ע"ב): "מסורת בידינו מאבותינו, מרגלים על שם מעשיהם נקראו". יש ושמות מקראיים מסוימים אינם מקריים, אלא רומזים על מעשים או מצבים של נושאייהם. כך הם השמות 'מחלון' ו'כליון' במגילת רות. לפי רבי יצחק זה נכון גם לגבי שמות המרגלים. כשלעצמו הוא דורש רק שם אחד, סתור בן מיכאל: "סתור – שסתר מעשיו של הקב"ה, מיכאל – שעשה עצמו מד". נתעלם מהצד התיאולוגי וננסה "לדרוש" את המבנה שבבסיס הדברים. או אז נבין, שבימים ההם – בזמן הזה. סתור בן מיכאל הוא מעין מבשר המרגלים החדשים. סתור עסוק בדקונסטרוקציה, בפירוק מהויות ובסתירת הבניות. הוא בן מיכאל, אך מיכאל כבר איננו המלאך, הסגור של ישראל. מפתח הצופן שבידי רבי

יצחק חושף את הפירוש האמיתי: "מִיכָאֵל – שעשה עצמו מִך", דהיינו עני. כוח הפירוק של המרגלים החדשים, משאיר את הזהות היהודית בדלי דלות תוך שהיא מוחקת את התפיסה העצמית הלאומית.

קדימה לעבר

על הגדרתנו הלאומית חייבים היינו להלחם עם העולם שמסביבנו, בקרבות רבים ושונים. רדפו אותנו כזרים, כאומה בתוך אומה, אך לא הרשו לנו להגדיר את עצמנו כלאום. מהדוגמאות האפשריות הרבות, בחרתי אחת, הלקוחה מסעיף 20 באמנה הפלשתינאית: "... טענות הקשר ההיסטורי או הרוחני של העם היהודי לפלשתינאית אינן עולות בקנה אחד עם אמיתות ההיסטוריה, או עם מרכיבי המדינה במשמעותם האמיתית. היהדות כדת של התגלות איננה לאומיות בעלת מציאות עצמית, וכמו-כן אין היהודים עם אחד שלו אישיותו העצמית, אלא הם אזרחים במדינות שבהן הם מצויים". אשמנו בכיבוש ב-67 ובנישול ב-48. אולם חטאנו בצורה עמוקה יותר. איך מעיזים אנו לבנות מדינה?! הלוא אנו בכלל לא אומה. כאילו במכה מתחת לחגורה נאמר לנו: למה לך להיאבק על לבה של האישה, הרי אתה בכלל לא גבר. אפילו אם נרצה לבנות מדינה באי מלאכותי אי שם באחד האוקיינוסים, או במושבה בירח, ייאמר לנו: אסור!

והנה, ששים שנה אחרי הקמת המדינה אנו חוזרים למאבק, הפעם בתוכנו. שוב, בין הדוגמאות האפשריות, רק אחת המעניינת במיוחד. כוונתי לאנתולוגיה 'להמציא אומה', בעריכת יוסי דהאן והנרי וסרמן ובהוצאת האוניברסיטה הפתוחה. השלילה החדשה של הלאומיות היהודית מתוחכמת הרבה יותר מהקלאסית. לדבריה, אולי יש כיום ישות לאומית יהודית, אבל היא יצירה של המאה התשע עשרה. זאת מהות חסרת שורשים, עד שהומצא עבורה "העבר המדומיין של העברים הקדמונים" (עמ' 251). אכן, המחקר האקדמי הפוסט-ציוני מחייב אותנו להלחם רטרואקטיבית על זהותנו. ברור לי שהייתי מסוגל לחזור במנהרת הזמן לסוף המאה הי"ט, ולהצדיק שוב את הקביעה שאנו מהווים אומה. אך אינני מוכן לשחק את המשחק. מניין לברוני ההסבר וההגדרה שבמדעי החברה הרשות לשפוט את זהותי? מניין הסמכות לנתח מה טבעי ומה מלאכותי בי? מניין החוצפה לקבוע, כמדענים, פוליטיקה של פירוק הלאומיות ופינוי דרך "לזהות קולקטיבית אזרחית", זהות ישראלית ולא יהודית (עמ' 252-3). מניין הרשות לבצע הפלה אחרי הלידה. אני המצאתי את האומה היהודית בגין אינטרסים כלכליים או פוליטיים של אליטות? אדרבה, הניתוח המחוכם השולל את מהותי הלאומית, הוא תוצאה של הטיה ניאו-מרקסיסטית או פוסט-מודרניסטית (בתקווה שכך נקלט אולי במזרח התיכון?). המומחים יכולים לשחק כאוות נפשם במונחים ובהיפותזות.

המהות נקבעה ברצונו ובהחלטתו של ציבור שגילה שההגדרה המתאימה לו בגיוגל המושגים והזהויות המודרניים היא 'לאום'.

חבל שלדיונים האלה נכנס מימד עדתי, כאילו הציונות הפוליטית היא יצירה אשכנזית. מעין קריאה נסתרת נשמעת: קדימה לעבר! נתנה ראש ונשובה מצרימה של המרגלים הישנים. קריאה זאת מחזירה אותי לגן הילדים הנפלא אליו שלחו אותי הורי, עליהם השלום, עם הוראות מה ומתי לא לאכול. היה זה הגן היהודי היחידי בעירי, והוא היה שייך לתנועת הבונד. הייתה זאת תנועה סוציאליסטית אך לאומית, שאמנם לא רצתה להקים מדינה, מתוך תפיסה אוטופית של הפוליטיקה, אך דרשה שבארצות מזרח אירופה תינתן למיעוט היהודי אוטונומיה, זכויות לאומיות. אני מתבייש להודות שבהיותי בגן, לא התעמקתי מספיק באידיאולוגיה הבונדיסטית, ולמרות זאת דבר אחד היה ברור לי שם, אנו מדברים יידיש, וקוראים בספרותה המפוארת. אכן, אלו היו, עבור הבונד, מוקדי הזהות הלאומית היהודית. לא היה לציונות מונופולין על הלאומיות היהודית. אפילו בחזון הרפובליקה של בירוביזין, ברוסיה, היו יסודות לאומיים. הציונות הייתה ייחודית בכך שהיא דברה על עם אחד, המאחד את שלוש הקשתות העיקריות של העם היהודי: הקשת האשכנזית דוברת יידיש, הקשת הספרדית דוברת הלדינו, והקשת המזרחית בארצות האסלאם. תחיית השפה העברית במפעל של יותר ממאתיים שנה, אפשרה איחוד זה. העברית הייתה ההימור הגדול של הציונות, וההימור הצליח. לאיחוד העם היה מחיר, ואני היהודי האשכנזי "ההגמוני" שילמתי אותו בעזיבת היידיש, שפת הורי ושפת הגננת הנפלאה שזכר סיפורי שלום עליכם שהיא קראה לנו מצחיקים אותי עד היום הזה. הציונות הייתה מהפכה שהכריזה בצדק: בחזרה לעתיד! אבותינו לא יצרו מהות מדומינת, הם רק תיקנו את הכלים השבורים, כשפה למשל, כדי שאחדות האומה תוכל להגיע לידי ביטוי.

שנים עשרה מרגלים יצאו מהמחנה, אחד לשבט. שבט שבט וקשתו. השנים שהאמינו במהפכה הציונית, יהושע מאפרים וכלב מיהודה, עתידים היו לבנות את האומה הזקנה שקמה לתחייה. הלאומיות היא משאל-עם המתבצע יום יום. כל אדם וכל קבוצה משתתפים במשאל בסגנון חייהם, בפעילותם הציבורית, באוטופיות הפוליטיות שלהם, במוכנות להילחם על כך ומעל לכל במוכנות לשלם מחיר. עכשיו, שיש לנו לאום אחד, אנו יכולים לפתח שוב את ייחודיות הקשתות של שבטים שונים. אך חלילה לנו לפרק אותו לשבטיו. ואגב, הערה לשונית צדדית ובלתי חשובה. דינור לא היגר לארץ ישראל (עמ' 223), הוא עלה ארצה. כמוהו רבים שיח' ואני בתוכם.